

Маркова О.В.

старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації

Шматок Т.Г.

старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації

факультету Міжнародної економіки та менеджменту

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДИ НАВЧАННЯ ДИВЕРГЕНТНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У СУЧАСНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ВНЗ

Анотація. У статті приділяється увага методам навчання дивергентного мислення як одному з альтернативних підходів до розв'язання проблем при вивченні іноземної мови у сучасному вищому навчальному закладі. Увагу акцентовано на таких поширених інтерактивних технологіях, як технології колективно-групового навчання «мозковий штурм», «синектика» та «метод шести капелюхів».

Ключові слова: дивергентне мислення, оновлення навчального процесу, творча особистість, латеральне мислення, самовдосконалення, генерування ідей, мозковий штурм, синектика, «метод шести капелюхів».

Abstract. The article focuses on the divergent thinking techniques as one of the alternative approaches to solving problems in the study of foreign languages in the modern educational institution. Attention is given to such widely used interactive activities as collective-group learning techniques of brainstorming, synectics and, «six thinking hats» method.

Key words: divergent thinking, revitalization of the educational process, creative person, lateral thinking, self-improvement, generating ideas, brainstorming, synectics, «six thinking hats» method.

Постановка проблеми та її актуальність

Ми живемо в епоху змін, коли завдяки Інтернету відбувається так звана «нова індустріальна революція 4.0» або «інтегрована революція», що означає перехід суспільства до нової епохи розвитку [1, с. 66]. Ця нова епоха розвитку, в цілому, залежить від Інтернету, за допомогою якого людина все частіше узгоджує як різні аспекти свого особистого життя, так і свою ділову активність. Нова індустріальна революція вимагає «повного перезавантаження» у головах людей, а це означає зміни та оновлення всього навчального процесу, які забезпечують конкурентоздатність і мобільність освіченої людини на ринку праці, її готовність жити і працювати в умовах неперервних змін.

У «Концептуальних засадах реформування середньої школи», які становлять основу нового базового Закону «Про освіту в Україні», йдеться про покоління, яке набирає ваги у всьому світі, так зване покоління Y, або «діти тисячоліття», які народилися між 1999 і 2000 роками. Їхні погляди і спосіб життя значно відрізняються від старших поколінь. Це покоління визначає обличчя сучасної економіки. Для них життя — це креативний процес поєднання і відчуття нового, самовдосконалення, віртуальної гри та отримання гарного заробітку [2, с. 7]. Отже, одним із завдань сучасної вищої освіти можна назвати формування творчої особистості майбутнього фахівця. А саме креативні методи забезпечують

формування активних, здібних, ініціативних, інтелектуально і духовно збагачених особистостей.

Однак слід зазначити, що система вищої освіти не завжди реагує вчасно на виклики та потреби сучасного суспільства. В Україні, як і у всьому світі, зростає недовіра до ефективності навчання у вищих навчальних закладах. І однією з причин цього можна назвати невідповідність між діяльністю вищих навчальних закладів та потребами сучасної молоді.

Вища освіта базується на старих механізмах управління, які в сучасних умовах розвитку суспільства не можуть бути ефективними. Академічна система освіти відповідає потребам індустріального суспільства і надає належну теоретичну базу. Така система управління вищою освітою і система організації навчального процесу (академічні групи, що формуються за спеціальностями і формами підготовки, заняття регламентовані дзвінками) відповідає лінійному мисленню. Відомий експерт з питань освіти Кен Робінсон вважає, що нова модель сучасної освіти — це відмова від лінійного мислення на користь дивергентного, коли людина здатна знаходити різні способи вирішення проблем та по-різному інтерпретувати умови їх вирішення. Таке мислення сприяє виникненню значної кількості оригінальних ідей у нерегламентованих умовах діяльності [3, с. 37]. Дивергентне мислення (ДМ) — це складова креативного мислення і значний потенціал для творчості.

Наукові дослідження проблеми

Багато відомих учених вивчали проблеми ДМ: Д. Гілфорд, Е. Торренс, К. Тейлор, Г. Грубер та інші. Психолог Д. Гілфорд уперше увів у вживання терміни «конвергентне і дивергентне мислення» в 1967 р. На думку Гілфорда, *дивергентне мислення* — «це тип мислення, що йде в різних напрямках». На основі досліджень були визначені 4 основні ознаки ДМ: *швидкість*, або, в даному випадку, здатність виявляти і формулювати максимальну кількість ідей чи проблем; *гнучкість*, або здатність самостійно генерувати якомога більшу кількість ідей; *оригінальність*, або здатність мислити нестандартно; *точність*, або здатність удосконалювати чи надавати завершений вигляд своєму «творінню» [4, с. 442–456].

Дивергентне мислення, у широкому значенні, ще називають «*латеральним мисленням*» (lateral thinking), термін, який придумав англійський письменник, психолог та фахівець у сфері творчого мислення Едвард де Боно в 1967 р. Цей термін означає специфічний процес оброблення інформації, спрямований на зміну існуючої стереотипної моделі сприйняття навколишньої дійсності, створення нових альтернативних підходів до розв'язання проблеми [5].

Багаторічні дослідження показують, що студенти, у яких розвинене ДМ, є більш креативними як у навчанні, так і в діловій активності. Дослідження Корнельського Університету в 2012 р. показали, що ДМ покращує знання мов та вміння висловлювати свої думки. Учені також помітили позитивну кореляцію між дивергентним мисленням та навичками підприємницької діяльності.

Вивчення ДМ підтверджує, що напрям досліджень у сфері сучасної вищої освіти стосується розробки інноваційних педагогічних технологій, які могли б

забезпечити високий рівень інтелектуальної діяльності молодих людей. Основним завданням вищого навчального закладу є розвиток креативних здібностей студентів у процесі навчання і виховання, які мають сприяти загальному розвитку особистості, формуванню її культури, індивідуального досвіду, творчих здібностей, тобто побудову навчально-виховної системи, яка повинна базуватися на позиціях *гуманізму* — системи поглядів, що визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і вияв усіх здібностей [6, с. 210]. А саме методи навчання, що розвивають дивергентне мислення, можуть допомогти у вирішенні цього завдання.

Мета даної статті — надати методи та прийоми розвитку дивергентного мислення при вивченні іноземної мови студентами сучасного економічного ВНЗ.

Виклад основного матеріалу

Поширеними методами навчання ДМ можна назвати такі: інтерактивні технології як технології колективно-групового навчання *мозковий штурм*, розроблений А. Осборном, та *синектика* Дж. Гордона.

«Мозковий штурм»

Мета технології: зібрати якомога більше ідей щодо поставленої проблеми від усіх студентів протягом обмеженого періоду часу.

У 1953 році колишній капітан Алекс Осборн (Alex F. Osborn) видав книжку «**Керована уява**», з якої й розпочалася популяризація в Америці, а пізніше і в інших країнах методу мозкового штурму.

В основі методу мозкового штурму чи мозкової атаки лежить ідея про те, що процес оцінювання не повинен впливати на процес «ідеєтворення». Коли людина думає не про саму ідею, а про те, «що скажуть люди», то немає місця уяві, фантазії, нестандартному мисленню. Тому, відмовившись від оцінювання студентських ідей, викладачі допомагають знайти оригінальні рішення. Існують три загальноприйняті фази мозкового штурму: *розминка*, *генерація ідей* та *їх оцінка*. Під час розминки людям дають нескладні, часто жартівливі завдання. На етапі генерації ідей пропонується проблемна ситуація, що потребує вирішення. Заохочуються будь-які ідеї, навіть жартівливі. Усі ідеї фіксуються. Зазвичай найбільш ефективно діє група з шести-восьми осіб. На третьому етапі група експертів оцінює кожен з запропонованих ідей і відбирає найбільш перспективні та обирає спікера, який доповідає про них всій групі студентів [7, с. 129–130]. Метод мозкового штурму не потребує викладацького втручання. Будь-яка ініціатива заохочується, а будь-які зауваження доречно висловлювати наприкінці цього виду роботи.

Приклад реалізації методу *мозкового штурму* на заняттях англійської мови для студентів-економістів з акцентом на лексичний аспект.

Вивчення лексичного матеріалу присвяченого темі «Міжнародний маркетинг» (International marketing). Підручник «English for business. A functional approach by J. Chilver».

Студенти діляться на групи по 4-5 осіб, і кожній групі виділяється окремий аркуш паперу.

1. Кожній групі пропонується записати на аркуші паперу слова та сталі

вислови, які вони асоціюють із темою «Міжнародний маркетинг». Відводиться час — 5-7 хв. Група працює разом і записує свій варіант на аркуші. Наприклад: *market place, market research, marketing department, challenging, much to the chagrin, devastating effect, etc.*

2. Представник від кожної групи зачитує свій варіант, і кожна група додає до свого списку нові слова чи вирази.

3. Потім кожна група складає певну кількість речень з цими виразами. Наприклад, придумайте 5 речень зі словами і сталими висловами із списку. Вам надається 5-8 хв. Example: *New technologies have a devastating effect on the markets. As future economists, we should know the responsibilities of the marketing department.*

Виграє та група, яка придумає найбільшу кількість речень. Цей вид роботи дуже динамічний і ефективний для того, щоб підготувати студентів до роботи із лексичним матеріалом за темою.

Метод мозкового штурму не втрачає популярності. Останнім часом набув поширення *електронний мозковий штурм (online brainstorming)* або *брейнлайнінг (brain lining)* з використанням Інтернет-технологій. Сам процес відбувається як мозковий штурм в мережі Інтернет у реальному часі. Ця техніка дозволяє об'єднати у віртуальну групу підключених один до одного учасників з різних країн і регіонів [8, с. 8]. Перевагою цього методу є можливість одночасного об'єднання великої кількості творчих, відмінних один від одного учасників, які генерують набагато більше різноманітних ідей, ніж у традиційному мозковому штурмі. У своїй статті «Чому мозковий штурм працює краще в онлайн режимі» (Why Brainstorming works better online) Томас Чаморро-Прем'юзік, професор бізнес-психології, вказує на три основні переваги віртуального мозкового штурму.

По-перше, віртуальний мозковий штурм зменшує «блокування виробництва» (production blocking), тенденція, коли одна людина в ході групового обговорення може блокувати або перешкоджати іншим людям пропонувати ідеї. В онлайн-режимі не існує кількісних обмежень групи.

По-друге, він забезпечує повну анонімність учасників. Тепер не страшно, «що люди скажуть»... Це також дає можливість менш упевненим у собі учасникам вільно висувати свої ідеї, які будуть оцінюватися більш об'єктивно. А це допомагає долати соціальні бар'єри і внутрішні стереотипи мислення.

По-третє, якщо правильно організувати, віртуальні заняття можуть збільшити різноманітність ідей. Важливою перевагою брейнлайнінгу є можливість збереження ідей в електронному вигляді та їх використання в будь-який інший час для подальших роздумів та обговорень [9].

Метод **синектики** є практично продовженням методу мозкового штурму. Цей метод започаткував американський психолог Вільям-Джеймс Гордон. Створюються синектичні (*синектика* — об'єднання різнорідних елементів) групи людей різних спеціальностей, щоб знайти творче рішення проблеми шляхом тренування уяви і об'єднання несумісних елементів. У процесі творчості Дж. Гордон виокремив два його види: *неопераційний (некерований)*, в основі якого лежить інтуїція та натхнення і *операційний (керований)*, в основі якого лежить використання аналогій. Головне у цьому процесі — уміння розв'язати відомим

способом нову, незвичну ситуацію, тобто знайти аналогію вирішення.

При вивченні іноземної мови студентів поділяють на кілька груп, і всі групи «штурмують» ту саму проблему чи питання, потім аналізують ситуацію [10, с. 172].

Говорячи про навчальні методи розвитку ДМ, не можна не згадати **«метод шести капелюхів мислення»** Едварда де Боно. Автор представляє простий, але ефективний метод, який допомагає приймати правильні рішення, розвивати креативність, гнучкість розуму. В основі методу Едварда де Боно знаходиться концепція паралельного мислення. Зазвичай рішення «народжується в дискусії» чи обговоренні. При такому підході до вирішення проблеми частіше перевага надається варіанту, який успішніше обговорювався учасниками. При паралельному мисленні різні підходи рішення, ідеї та думки співіснують, а не протиставляються. Едвард де Боно поділяє мислення на шість різних режимів, які позначаються капелюхами різних кольорів. «Одягання» капелюха фокусує мислення, «зміна» капелюха міняє його напрям.

Шість «думаючих» капелюхів:

— **білий** капелюх мислення — це режим фокусування уваги на всій інформації, якою ми володіємо: на фактах і цифрах;

— **червоний** капелюх — капелюх емоцій, почуттів та інтуїції, коли люди діляться емоціями, що виникають при обговоренні того чи іншого рішення;

— **жовтий** капелюх — це капелюх позитиву, оптимізму, коли ми думаємо над перевагами прийнятого рішення, розмірковуємо над вигодою і перспективою ідеї;

— **чорний** капелюх — протилежність жовтому, коли ми повинні критично оцінювати ситуацію, зосередитися на можливих ризиках та недоліках, тобто «знайти порошок в оці».

— **зелений** капелюх — капелюх творчих пошуків та оновлення ідей.

— **синій** капелюх — шостий капелюх мислення, капелюх для управління процесом запровадження та використання ідей на практиці.

При роботі в групі метод «шести капелюхів мислення» можна розглядати як різновид мозкового штурму. Варто зазначити, що багато міжнародних корпорацій аже користуються цим методом (British Airways, IBM, Pepsico) [11].

Висновок

Як бачимо, нова модель сучасної освіти потребує розвитку дивергентного мислення, яке є складовою креативного мислення, сприяє формуванню творчої особистості майбутнього фахівця, покращує навички підприємницької діяльності, покращує знання мов, уміння висловлювати свої думки. А такі поширені методи навчання ДМ, як інтерактивні технології «мозковий штурм», синектика, «метод шести капелюхів мислення» допоможуть студентам сучасного економічного ВНЗ у вивченні іноземної мови.

Література

1. Психолого-педагогічні аспекти формування дивергентного мислення у студентів / Ю.Ц. Жидецький // Науковий вісник [Львівського державного університету внутрішніх справ]. Серія психологічна. — 2014. — Вип. 1. — С. 65–73. — Режим доступу: journal.lvduvs.edu.ua
2. Концепція нової української школи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepziya.html>
3. Ken Robinson. Out of Our Minds; Learning to be Creative. — Capstone Publishing Ltd. (A Wiley Company). — 2011. — 232 p.
4. Гилфорд Дж. Три сторони інтелекта // Психология мышления. — М.: Прогресс, 1969. — С. 433–456.
5. Вільна енциклопедія Вікіпедія. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_de_Bono
6. Чепіль М.М., Дудник Н.З. Педагогічні технології: навч. посіб. / М.М. Чепіль, Н.З. Дудник. — Київ: Академвидав. — 2012. — 222 с.
7. Федорчук Е.І. Сучасні педагогічні технології: навч.-метод. посіб. / Е.І. Федорчук. — Кам'янець-Подільський: «Абетка». — 2006. — 213 с.
8. Марков С.Л. Мозковий штурм і його різновиди як ефективні інструменти розв'язання управлінських проблем. [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/znpip/1/2010_28/Markov.pdf
9. Маркова О.В., Шматок Т.Г. Креативність у вирішенні проблемних ситуацій в умовах глобального крос-культурного середовища. / О.В. Маркова, Т.Г. Шматок // Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ [Електронний ресурс]: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (15 березня 2016 р.) — К.: КНЕУ, 2016. — С. 98–101.
10. Tomas Chamorro-Premuzic. Why Brainstorming Work Better Online. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://hbr.org/2015/04/why-brainstorming-works-better-online>
11. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська. — Київ: Академвидав. — 2012. — 349 с.
12. «Метод шести капелюхів мислення» Едварда де Бона. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lviv.samopomich.ua/metod-shesty-kapelyuhiv-myslennya-edvarda-de-bono/>